

**Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ
ΚΑΙ Η ΒΡΑΒΕΥΣΗ ΤΗΣ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ**

Τοῦ κ. ΧΡΗΣΤΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ,
Καθηγητῆ καί Προέδρου τοῦ Τμήματος
Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ.,
Γενικοῦ Συντονιστῆ τῆς ᾽Εκδοσης.

Τό ἔργο τοῦ Ἀγίου Νεοφύτου περιλαμβάνει ἐρμηνεία τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἀγιολογικά κείμενα καί Κατηχήσεις, παρέχει ἱστορικές πληροφορίες γιά τήν περίοδο τῆς Φραγκοκρατίας καί εἶναι κατεξοχήν πατερικό. Γι' αὐτό ὁ Ἑγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, σήμερα Ἐπίσκοπος Χύτρων κ. Λεόντιος καί τό Ἑγουμενοσυμβούλιό του, μέ κύριο ἐκπρόσωπο τῆς Μονῆς τόν Ἀρχιμανδρίτη Ἀλέξιο Ἐγκλειστριώτη, ἀποφάσισαν καί ἀνέθεσαν τόν συντονισμό τῆς ἐκδόσεως σέ Καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ., τῶν ἀντιστοιχῶν εἰδικότητων. Στόν Ἰωάννη Καραβιδόπουλο, Καθηγητή τῆς Καινῆς Διαθήκης, λόγω τῆς πλούσιας ἐκδοτικῆς πείρας τῶν χειρογράφων τῆς Καινῆς Διαθήκης καί τῆς συμμετοχῆς στήν τέταρτη ἔκδοση τοῦ κριτικοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ., ἀπό τίς Ἠνωμένες Βιβλικές Ἑταιρεῖες (United Bible Societies)¹, στόν Νῆκο Ζαχαρόπουλο, Καθηγητή τῆς

1) Βλ. *The Greek New Testament, Fourth Revised Edition*, edited by B. Aland, K. Aland, J. Karavidopoulos, V.M. Martini and B.M. Metzger, United Bible Societies, 1993.

Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, γιατί ἀσχολήθηκε συστηματικά μέ ἔκδοση ἱστορικῶν κειμένων καί παράλληλα εἶναι εἰδικός καθηγητής τῆς περιόδου τῆς Φραγκοκρατίας², πού ἔζησε καί ὁ ἅγιος Νεόφυτος, καί στόν ἀείμνηστο καθηγητή Δημήτριο Τσάμη, Καθηγητῇ τῆς Πατρολογίας, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστός γιά τό πλούσιο ἐκδοτικό ἔργο χειρογράφων πατερικῶν κειμένων³. Ἡ Ἱερά Μονή ἔκανε καί στόν γράφοντα τήν τιμή νά τόν συμπεριλάβει στή συντονιστική ἐπιτροπή, λόγω τῆς ἐνασχόλησής του μέ τήν Νεοφυτολογική ἔρευνα καί τήν εἰδική ἐπιστημονική του σχέση μέ τήν μελέτη τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν Κύπρο⁴. Ἐτσι ὑπῆρχε ἕνας σύνδεσμος μεταξύ τῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἐκδοτῶν τῶν ἔργων τοῦ Ἀγίου καί τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, πού ἀνέλαβε τήν εὐθύνη τοῦ γενικοῦ συντονισμοῦ τοῦ ὅλου προγράμματος.

Τά χειρόγραφα κείμενα τοῦ ἁγίου Νεοφύτου εἶναι πνευματικό ἔργο τοῦ συντάκτη τους, τό ὁποῖο προάγει τήν ἔρευνα τῆς Θεολογίας, τῆς Ἱστορίας καί τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ νησιοῦ. Ἐτσι, μέ βάση τήν κριτική ἔκδοση μποροῦν νά ἀσχοληθοῦν ἐρευνητές πολλaplῶν εἰδικοτήτων. Ἡ Συντονιστική Ἐπιτροπή ἐκδόσεως τῶν Ἀπάντων τοῦ Ὁσίου σέ συνεργασία μέ τήν Ἱερά Μονή τοῦ Ἀγίου ἔθεσε τρεῖς βασικούς στόχους:

Πρῶτον νά ἀρχίσει ἡ κριτική ἔκδοση τῶν κειμένων μέ ὑψηλές ἐπιστημονικές προδιαγραφές. Γιά τόν σκοπό αὐτό ἀναζήτησε

2) Βλ. Ν.Γρ. Ζαχαροπούλου, *Ἡ πνευματική κίνηση τόν ΙΗ' αἰῶνα στόν Ἑλληνικό χῶρο μέσα ἀπό τή χειρόγραφη παράδοση. Ἐκδοση ἀνεκδότων λυτῶν χειρογράφων, Θεσσαλονίκη 1984 καί τοῦ ἰδίου, Ἡ Ἐκκλησία στήν Ἑλλάδα κατά τή Φραγκοκρατία, Θεσσαλονίκη 21984.*

3) Βλ. Δ.Γ. Τσάμη, *Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Κοκκίνου ἀγιολογικά ἔργα, Α' Θεσσαλονικεῖς Ἅγιοι, Κέντρον Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν*, τόμ. 4, Θεσσαλονίκη 1985. Βλ. τοῦ ἰδίου, *Μητερικόν, Θεσσαλονίκη*, τόμ. Α', 1990, τόμ.Β', 1991, τόμ. Γ', 1992, τόμ. Δ', 1993, τόμ. Ε', 1995, τόμ. Στ', 1996, τόμ. Ζ', 1997.

4) Βλ. σχετικά τή μελέτη μου: *Οἱ ἀπαρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν Κύπρο, Θεσσαλονίκη 2008. Πρβλ. καί τήν εἰδική μελέτη μου γιά τόν Ἅγιο, Ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα, καί ἐρμηνευτικές προσεγγίσεις*, Πάφος 2010.

τούς κατάλληλους καί ανέθεσε σέ ειδικούς καί ἔμπειρους ἐρευνη-
τές, Καθηγητές τῶν Φιλοσοφικῶν Σχολῶν τῆς Ἑλλάδος καί τῆς
Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. τό ἔργο. Συγχρόνως ἀπέστειλε
εἰδικό παλαιογράφο ἐρευνητή γιά τή διερεύνηση τῶν μεγάλων βι-
βλιοθηκῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ, προκειμένου νά μελετήσῃ ἐκδεδομέ-
νους καταλόγους χειρογράφων κωδίκων, ἀλλά καί ἀνέκδοτους
τοῦ Βατικανοῦ κ.λ.π., μέ σκοπό τόν ἐντοπισμό, κατά τό δυνατό,
ὅλων τῶν χειρογράφων κωδίκων πού περιέχουν ἔργα τοῦ ἁγίου
Νεοφύτου. Παράλληλα, τό θέμα τῆς διερεύνησης τῶν πηγῶν, χω-
ρίων βιβλικῶν καί πατερικῶν, ἀνέθεσε σέ ἔμπειρους Καθηγητές
τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῶν ἀντίστοιχων εἰδικοτήτων. Τούς πίνα-
κες θεολογικῶν ἐννοιῶν, πραγμάτων κ.λ.π. ἀνέθεσε σέ ειδικούς
ἐρευνητές. Τά ἔργα τοῦ Ἀγίου, σύμφωνα μέ τή δική του μαρτυρία,
εἶναι συνολικά δεκαέξι μικρές καί μεγάλες πραγματείες⁵, γι' αὐτό
ἡ Ἐπιτροπή, ὅσα διασώθηκαν, τά διέκρινε καί τά ἐξέδωσε σέ σχε-
τικές ἐνότητες.

Δεύτερος στόχος τῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς εἶναι νά προ-
χωρήσῃ στή μετάφραση τοῦ κειμένου, μέ σχόλια θεολογικά,
ιστορικά, κοινωνικά κ.λ.π., ὥστε ὁ λαός τοῦ Θεοῦ νά γνωρίσῃ τό
ἔργο τοῦ Ἀγίου.

Τέλος, τρίτος στόχος εἶναι ἡ συγγραφή εἰδικῶν μελετῶν, ἀκόμη
καί διατριβῶν ἀπό διάφορους ἐπιστήμονες τῆς Κύπρου καί τοῦ
ἐξωτερικοῦ, ἀφοῦ θά ἔχουν στή διάθεσή τους τίς πηγές τοῦ ἔργου
τοῦ ἁγίου Νεοφύτου. Ἔτσι καθιερώθηκε ἡ σειρά «Ἐγκλειστριω-
τικά Ἀνάλεκτα».

Μέ τό σχέδιο αὐτό καταρτίστηκε κατά τόν καλύτερο δυνατό
τρόπο ἓνα βραχυπρόθεσμο καί παράλληλα ἓνα μακροπρόθεσμο
πρόγραμμα, πού θά φέρει στό ἐπίκεντρο τοῦ πολιτιστικοῦ καί τοῦ

5) Βλ. Ἀγίου Νεοφύτου Συγγράμματα, *Τυπική Διαθήκη*, ἐκδ. Ἱ.Ε. Στεφανῆς, τόμ. Β', Πάφος 1998, σ. 41, στίχ. 9-28. Πρβλ. Ἰω. Π. Τσικνοπούλλου, *Νεοφύτου Πρεσβυτέρου Μοναχοῦ καί Ἐγκλείστου, Τυπική σύν Θεῷ Διαθήκη*, Laing MS III 811, τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἐδιμβούργου, Λάρνακα 1952, σελ. 15.

ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος τόν μεγάλο ῥᾶγιο τῆς Κύπρου, τόν Νεόφυτο τόν ῥᾶγιο.

Τό ὅλο ἔργο, πού εἶναι ἔκδοση τῆς Ἱερᾶς Βασιλικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Νεοφύτου, ἀποτελεῖται ἀπό ἑξί τόμους. Οἱ πέντε πρῶτοι τόμοι πού ἔχουν ἤδη ἐκδοθεῖ εἶναι κριτική ἔκδοση τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀγίου, ἐνῶ ὁ ἕκτος καί τελευταῖος τόμος πού ἐπίσης κυκλοφορεῖται εἶναι τά εὐρετήρια χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τῶν θύραθεν καί ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ὀνομάτων, πραγμάτων καί λεξιλόγιο τῶν πέντε τόμων τῆς κριτικῆς ἔκδοσης.

Συγκεκριμένα ὁ τόμος Α' περιλαμβάνει τά ἔργα: Δέκα λόγοι περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, πού ἐκδίδει ὁ Ἰωάννης Στεφανῆς, Καθηγητής τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ., καί Πεντηκοντακέφαλον, πού ἐκδίδει ὁ Παναγιώτης Σωτηροῦδης, Καθηγητής τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ., Πάφος 1996, σσ. κα' ὁ 430.

Τό πρῶτο ἔργο⁶ παραδίδεται ἀκέφαλο, χωρίς τόν αὐθεντικό τίτλο του, σέ ἕνα μόνον κώδικα, τόν Coislinianus gr. 287 (φφ. 1-197), τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παρισιοῦ καί ὁ τίτλος του στηρίζεται στήν κατακλεῖδα τοῦ σωζομένου κειμένου (φ. 197ν τοῦ κώδικα): «τέλος σύν Θεῷ δέκα λόγων τῶν περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν». Ὡστόσο περιλαμβάνεται στή δεύτερη *Τυπική Διαθήκη* τοῦ Ἀγίου (φφ. 29ν-30r): «Ἑτερον (δηλ. βιβλίον) διςδεκάλογον, καινῆς καί παλαιᾶς νομοθεσίας εὐσύννοπτοι ἐρμηνεῖαι Δεσποτικῶν ἐντολῶν». Πρόκειται γιά μιᾶ συλλογή λόγων πού προορίζονταν νά διαβάζονται σέ συνάξεις μοναχῶν. Ἀναπτύσσονται καί ἐξηγοῦνται μέ πληθωρική χρήση ἀγιογραφικῶν χωρίων εὐαγγελικές ἐντολές τοῦ Χριστοῦ, κυρίως ἡ ἐπὶ τοῦ ῥᾶγου ὁμιλία. Τό ἔργο ὁλοκληρώθηκε στίς ἀρχές τοῦ 1176 καί γράφτηκε ὅταν ὁ ῥᾶγιο ἦταν σαρανταδύο χρονῶν, γι' αὐτό θεωρεῖται ὡς ἕνα

6) Περισσότερα βλ. στήν Εἰσαγωγή τοῦ Ἰω. Στεφανῆ, στό: Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ ῥᾶγιστου, Δέκα Λόγοι περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, Πάφος 1996, σελ. 3-31.

ἀπό τὰ ἀρχαιότερα τῶν σωζομένων συγγραμμάτων τοῦ Ἀγίου⁷.

Τό δεύτερο ἔργο⁸, τό *Πεντηκοντακέφαλον*, ἀναφέρεται στήν Τυπική Διαθήκη τοῦ Νεοφύτου⁹ ἀνάμεσα στά δεκαέξι βιβλία τοῦ Ἀγίου: «*Βιβλίον Πεντηκοντακέφαλον, ἐν ᾧ καί τό Ἅσμα τῶν ἁσμάτων ἐρμηνεύεται*». Τό ἔργο αὐτό εἶναι χωρισμένο σέ πενήντα κεφάλαια καί στήν ἐρμηνεία τοῦ ἁσματος τῶν ἁσμάτων, καί παραδίδεται στό σύνολό του ἀπό ἕνα μόνο χειρόγραφο, τόν κώδικα ἀριθμ. 552 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Τό *Πεντηκοντακέφαλο* εἶναι τό δεύτερο, μετά τίς Ἐντολές, ἔργο τοῦ Νεοφύτου, καί γράφτηκε γύρω στό 1179¹⁰, ὅταν ὁ συγγραφέας ἦταν 45 χρονῶν.

Ὅπως φαίνεται ἀπό τούς τίτλους τῶν κεφαλαίων, τὰ θέματα μέ τὰ ὅποια ἀσχολεῖται ὁ Νεόφυτος στό *Πεντηκοντακέφαλον* εἶναι παρμένα τόσο ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη, τήν Γένεση, πού γνῶριζε ἀπό στήθους, τόν Ἰώβ καί τόν Ἡσαΐα, ὅσο καί ἀπό τήν Καινή Διαθήκη, τήν παραβολή τοῦ Καλοῦ Σαμαρείτη καί τήν περικοπή τῆς Κρίσεως. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ἀγίου γιά τόν σκόλοπα τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Πέρα ἀπό τὰ βιβλικά θέματα ἀναφέρεται σέ ἄλλα πού ἔχουν σχέση μέ τόν πνευματικό ἀγῶνα τῶν μοναχῶν, ἀλλά καί κάθε χριστιανοῦ, σέ ἱστορικά γεγονότα, στή μάχη στό Μυριοκέφαλο, σέ ἐμφύλιους πολέμους, σέ φυσικά φαινόμενα, σεισμούς, ἐκλείψεις ἡλίου, ἀνομβρίες, κάνει λόγο γιά λιμούς καί λοιμούς καί δίνει πληροφορίες λαογραφικοῦ περιεχομένου.

7) Ὅπ.π., σελ. 6.

8) Περισσότερα βλ. στήν Εἰσαγωγή τοῦ Π. Σωτηρούδη, στό ἴδιο ἔργο, σελ. 217-237.

9) Βλ. Ἱ.Π. Τσικνοπούλλου, *Κυπριακά Τυπικά*, Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ἑρευνῶν, Πηγαί καί Μελέται τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας 2, Λευκωσία 1969, σ. 83, 14-19.

10) Ὁ Ἱ.Π. Τσικνόπουλλος, «Τό συγγραφικόν ἔργον τοῦ Ἀγίου Νεοφύτου», *Κυπριακαί Σπουδαί* 22 (1958), 121-122 καί τοῦ ἰδίου, «Ἡ θαυμαστή προσωπικότης τοῦ Νεοφύτου Πρεσβυτέρου Μοναχοῦ καί Ἐγκλείστου», *Byzantion* 37 (1967), 351, θεωρεῖ ὡς ἔτος συγγραφῆς τό 1181, ἐνῶ ἡ C. Galatariotou, *The Making of a Saint. The Life, Times and Sanctification of Neophytos the Recluse*, Cambridge 1991, σελ. 272, χρονολογεῖ τό ἔργο τό 1179.

‘Ο τόμος Β’ περιλαμβάνει τὰ ἔργα: *Τυπική Διαθήκη*¹¹, πού ἐκδίδει ὁ Ἰωάννης Στεφανῆς, Καθηγητής τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ., καί *Βίβλος τῶν Κατηχήσεων*¹², πού ἐκδίδει ὁ Βασίλειος Κατσαρός, Καθηγητής τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ., Πάφος 1998, σσ. 500.

Ἡ Τυπική Διαθήκη τοῦ Νεοφύτου εἶναι τό σημαντικότερο ἀπό ἱστορικῆς ἀπόψεως ἔργο τοῦ Ἀγίου, γι’ αὐτό εἶχε ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις¹³. Πρόκειται γιά κτητορική διαθήκη, πού μαζί μέ εἴκοσι συνημμένους ἀσκητικούς κανόνες, εἶναι μοναστηριακό κτητορικό τυπικό. Ὁ Ἅγιος καθορίζει τούς κανόνες πού ἔπρεπε νά διέπουν τή διοίκηση τῆς μονῆς του καί τήν καθημερινή διαβίωση τῶν

11) Περισσότερα βλ. στήν Εἰσαγωγή τοῦ Ἰω. Στεφανῆ, στό: Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Συγγράμματα*, τόμος Β’, *Τυπική Διαθήκη*, Πάφος 1998, σελ. 3-21.

12) Περισσότερα βλ. στήν Εἰσαγωγή τοῦ Β.Κ. Κατσαροῦ, στό: Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Συγγράμματα*, *Βίβλος τῶν Κατηχήσεων*, τόμος Β’, Πάφος 1998, σελ. 73-186.

13) Πρῶτος ἐξέδωσε τήν Τυπική Διαθήκη τοῦ Νεοφύτου περί τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα ὁ Ἀρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Τυπική σύν Θεῷ διάταξις καί λόγοι εἰς τήν Ἑξαήμερον τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου πρὸς τοὺς ἐν τῇ αὐτοῦ μονῇ Ἐγκλείστρα πατέρας, τῇ κατὰ τήν νῆσον Κύπρον, σπουδῇ μέν καί δαπάνῃ τοῦ ὁσιωτάτου ἱερομονάχου καί οἰκονόμου ἡδὴ τῆς αὐτῆς μονῆς Ἰωαννικίου, ἐπιμελεία δέ καί διορθώσει τοῦ Πανοσιολογιωτάτου (sic) Κυπριανοῦ, ἀρχιμανδρίτου τῆς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, τοῦ ἐκ πολιτείας Κοιλανίου, Βενετία 1779.*

Περί τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ὁ Fr. E. Warren, «The “Ritual Ordinance” of Neophytous», *Archaeologia* 47 (1881), 1-36 (καί αὐτοτελῶς Westminster 1882). Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα ὁ Ἱ.Χ. Χατζηϊωάννου, *Ἱστορία καί ἔργα Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καί ἐγκλείστου*, Ἀλεξάνδρεια 1914, ἀναδημοσιεύει μαζί μέ ἄλλα ἔργα τοῦ Ἀγίου τή *Διαθήκη* ἀπό τήν ἔκδοση τοῦ Κυπριανοῦ καί παράλληλα ὑποσημειώνονται οἱ ἀποκλίσεις τῆς ἔκδοσης τοῦ Warren. Περί τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἔχουμε δύο ἐκδόσεις τοῦ Ἱ.Π. Τσικνοπούλλου, *Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καί ἐγκλείστου*, *Τυπική σύν Θεῷ διαθήκη*, Laing Ms III 811, τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἐδιμβούργου, Λάρναξ Κύπρου 1952 καί τοῦ ἰδίου, *Κυπριακά Τυπικά*, Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ἑρευνῶν, Πηγαί καί μελέται τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας II, Λευκωσία 1969. Ἀθ. Β. Γλάρου, *Ὁ ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος καί ἡ Τυπική Διαθήκη του*, Ἀθήνα 2005.

ἀσκητῶν της. Περιλαμβάνει μιά έκτενή αὐτοβιογραφία τοῦ Ἐγκλείστου καί τό ἱστορικό τῆς δημιουργίας τῆς μονῆς του.

Τό ἔργο διασώζεται στό γνωστό περγαμηνό χειρόγραφο τῆς πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἐδιμβούργου, ἀριθμ. 224 (παλαιότερα Laing III 811). Ὁ κώδικας γράφτηκε τόν Μάϊο τοῦ 1214 ἀπό τόν Βασίλειο, ἱερέα, διδάσκαλο καί ταβουλάριο τῆς Πάφου, εἶναι ἀναθεώρηση μιᾶς παλαιότερης, χαμένης διαθήκης τοῦ Ἀγίου. Ἡ ἀξιοπιστία τῶν ἱστορικο-ἀρχαιολογικῶν μαρτυριῶν, ἀντίθετα μέ ἀρνητικές κρίσεις ὀρισμένων ἐρευνητῶν ὅτι ὁ Νεόφυτος ἦταν ματαιόδοξος, ἀφελής, ἀνιστόρητος, ἀγεωγράφητος κ.λ.π., δίδονται μέ σαφήνεια στή δεύτερη Τυπική του Διαθήκη. Ἐξάλλου σ' αὐτό στηρίχθηκαν οἱ C. Mango καί E.J.W. Hawkins στό ἔργο τους¹⁴ γιά τήν Ἐγκλείστρα καί τίς τοιχογραφίες της.

Ὁ τίτλος, *Βίβλος τῶν Κατηχήσεων*, ἀναφέρεται στή Β' Τυπική Διαθήκη τοῦ Νεοφύτου: «*Ἡ τῶν Κατηχήσεων Βίβλος*»¹⁵ καί διασώζεται στό μοναδικό χειρόγραφο, τόν Parisinus suppl. gr. 1317, πού βρίσκεται στήν Ἐθνική Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ τῆς Γαλλίας. Ὁ τίτλος τοῦ ἔργου ἀπαντᾶται καί στό ἴδιο τό χειρόγραφο: «*Πίναξ τῆς πρώτης βίβλου τῶν Κατηχήσεων*» ἢ «*Πρόλογος τῶν ψυχωφελῶν καί θείων Κατηχήσεων*» ἢ «*Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καί ἐγκλείστου πρόλογος εἰς τήνδε τήν βίβλον τῶν Κατηχήσεων....*». Πρόκειται γιά συλλογή ὁμιλιῶν ἢ λόγων κατηχητηρίων πού ἀπευθύνονται πρὸς τοὺς μοναχοὺς τόσο τῆς Ἐγκλείστρας ὅσο καί τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου τοῦ Κουτσοβέντη¹⁶. Ὁ ἅγιος Νεόφυτος εἶχε στή βιβλιοθήκη του χειρό-

14) Βλ. C. Mango-E.J.W. Hawkins, «The Hermitage of St. Neophytos and its Wall Paintings», *Dumbarton Oaks Papers*, 20 (1966), 119-206.

15) Βλ. Ἰω. Στεφανῆ, Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη*, σελ. 41.

16) Σχετικά μέ τή μονή τοῦ Χρυσοστόμου στόν Πενταδάκτυλο βλ. Κ. Χατζηψάλτη, «Νεοφύτου Πρεσβυτέρου Μοναχοῦ καί Ἐγκλείστου βιβλιογραφικό σημείωμα. Εἰδήσεις τινές περὶ τῆς ἐν Κύπρῳ Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», *Ἐπετηρίς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου*, 6 (1972-73), σ. 125-131.

γραφο κώδικα τοῦ 11ου αἰ. (Coisl. gr. 227) πού περιεῖχε 22 κατηχήσεις τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων¹⁷, ἀπ' ὅπου καί ἐμπνεύστηκε σχετικά γιά τό δικό του ἔργο. Ἀπό τόν πρόλογο τοῦ ἔργου γνωρίζουμε πώς ὁ ὑποκινητής καί παραγγελειοδότης τῆς συλλογῆς ἦταν ὁ κατά σάρκα ἀδελφός του Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος ἔγινε ἡγούμενος τῆς Μονῆς Χρυσοστόμου μετά τό 1198. Παρά τίς δυσκολίες πού ὑπάρχουν γιά τή χρονολόγηση τοῦ ἔργου ὁ Τσικνόπουλλος τοποθετεῖ τή συγγραφή του ἀπό τόν Νεόφυτο στό τέλος τῆς συγγραφικῆς του δράσης, περίπου κατά τό 77ο ἔτος τῆς ἡλικίας του, δηλαδή γύρω στό 1211¹⁸. Ἐξάλλου καί ὁ Βενέδικτος Ἑγγλεζάκης, προσπαθώντας νά χρονολογήσει τήν κατήχηση τῆς Μεταμορφώσεως, τοποθετεῖ τή συγγραφή τοῦ ἔργου μεταξύ τῶν ἐτῶν 1198-1214¹⁹.

Ὡς πρός τό περιεχόμενο ἡ πρώτη Βίβλος τῶν Κατηχήσεων περιλαμβάνει ἐκτός τοῦ προλόγου, τά κείμενα εἴκοσι τριῶν κατηχήσεων πού καλύπτουν σχεδόν ὁλόκληρο τόν κύκλο τοῦ ἔτους, ἀπό τήν «Κυριακή πρό τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως», ὡς τήν «Κυριακή τῶν Ἀγίων Πατέρων», ἀλλά καί μέ ἐνδιάμεσες μεγάλες χριστιανικές γιορτές, ὅπως τῶν Χριστουγέννων, τῆς Περιτομῆς, τῆς Ὑπαπαντῆς, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῆς Μεσοπεντηκοστῆς καί τῆς Ἀναλήψεως. Εἶναι ἓνα μεικτό κατασκευάσμα Κυριακοδρομίου καί Μηνολογίου. Ἡ δεύτερη βίβλος τῶν Κατηχήσεων ἀρχίζει ἀπό τήν «Πρώτη Κυριακή τῶν Ἀγίων Πάντων» (Α' Κυριακή τοῦ Ματθαίου) καί καταλήγει στήν «Κυριακή τοῦ Ἀσώτου», ὅπως ἀκριβῶς γίνεται σ' ἓνα Κυριακοδρόμιο.

17) Βλ. Ἱ.Π. Τσικνοπούλλου, «Κίνητρα, πηγαί τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ Ἑκκλείστου ἀγίου Νεοφύτου. Ἡ Ἀγία Βιβλιοθήκη», *Κυπριακαί Σπουδαί*, 18 (1954), 75-92.

18) Βλ. Ἱ.Π. Τσικνοπούλλου, «Τό συγγραφικόν ἔργον τοῦ ἀγίου Νεοφύτου». *Κυπριακαί Σπουδαί*, 22 (1958), 160.

19) Βλ. Β. Ἑγγλεζάκη, «Ἀνέκδοτος κατήχησις τοῦ ὁσίου Νεοφύτου τοῦ Ἑκκλείστου εἰς τήν ἁγίαν Μεταμόρφωσιν», *Θεολογία*, 44 (1973), 698-699 καί τοῦ ἰδίου, *Εἴκοσι Μελέται διά τήν Ἐκκλησίαν Κύπρου* (4ος ἕως 20ός αἰών), Ἀθῆναι 1996, σ. 223-228. Μέ τό χρονολογικό πλαίσιο Ἑγγλεζάκη συμφωνεῖ καί ὁ Β. Κασαρός, *Εἰσαγωγή*, ὅπ.π., σελ. 85-86.

Ὁ τόμος Γ' περιλαμβάνει τὰ ἔργα: *Πανηγυρική Α'* (Λόγοι 1-15), πού ἐκδίδει ἡ Νίκη Παπαντριάνα-Φύλλου - Θεοδωρίδη, Ἀν. Καθηγήτρια τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ., καὶ *Πανηγυρική Α'* (Λόγοι 16-30), πού ἐκδίδει ὁ Θεόδωρος Γιάγκου, Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ., Πάφος 1999, σσ. 620²⁰. Τό ἔργο αὐτό εἶναι μιά συλλογή τριάντα κειμένων, κυρίως πανηγυρικῶν λόγων καὶ ἐγκωμίων, γιὰ γιορτές τοῦ πρώτου τετραμήνου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους. Στὴ Β' Τυπικὴ Διαθήκη (φ. 28v) ἀναφέρονται τρεῖς πανηγυρικές βίβλοι τοῦ ἁγίου. «Εἰσὶ δέ σύν Θεῷ καὶ συγγραφαὶ τοῦ ἐγκλείστου μικραὶ μετὰ μεγάλων βίβλοι δεκαέξ, ἀφ' ὧν αἱ μειζότεραι τρεῖς πανηγυρικάι»²¹. Συνεπῶς τό 1214, πού γράφτηκε ἡ Τυπικὴ Διαθήκη, ὑπῆρχαν στήν Ἐγκλείστρα τρία βιβλία, τρία χειρόγραφα, τρεῖς τόμοι μέ πανηγυρικούς Λόγους. Ἡ Α' Πανηγυρική παραδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα Paris. gr. 1189. Φαίνεται πῶς τό ὑλικό τῶν δύο ἄλλων πανηγυρικῶν θά ἦταν διαρθρωμένο σέ δύο τετραμηνιαῖες συλλογές, ὅπως τοῦ παρισινοῦ χειρογράφου, καὶ θά εἶχαν ἀνάλογο μέγεθος μέ τὴν πρώτη, ἀφοῦ καὶ οἱ τρεῖς ἀναφέρονται ὡς μειζότεραι τῶν ἄλλων βιβλίων.

Τὰ κείμενα πού ἀναφέρονται σέ κινητές γιορτές (Τρίτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν, Τετάρτη τῆς Μεσσησιαστικῆς, Μεγάλῃ Πέμπτῃ καὶ Κυριακὴ τῶν Ἀγίων Πατέρων) θεωρήθηκαν ἀπὸ τὸν Τσικνόπουλλο ὅτι ἀνήκαν στίς μὴ σωζόμενες δύο πανηγυρικές βίβλους²². Τὰ ἐξέδωσε ὁ ἴδιος μαζί μέ ἄλλα ἐλάσσονα ἔργα τοῦ Ἁγίου²³.

20) Βλ. *Πανηγυρική Α'*, ἔκδ. Ν. Παπαντριάνα-Φύλλου-Θεοδωρίδη καὶ Θ.Ε. Γιάγκου, στό: Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Συγγράμματα*, τόμ. Γ', Πάφος 1999.

21) Βλ. *Τυπικὴ Διαθήκη*, ἔκδ. Ἱ.Ε. Στεφανῆ, στό: Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Συγγράμματα*, τόμ. Β', Πάφος 1999, σελ. 41 (12,4).

22) Βλ. Ἱ.Π. Τσικνοπούλλου, «Τὸ συγγραφικόν ἔργον τοῦ Ἀγίου Νεοφύτου», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, 22 (1958), 100-103, καὶ «Ἡ θαυμαστὴ προσωπικότης τοῦ Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου», *Byzantion*, 37 (1967), 336-343.

23) Βλ. Ἱ.Π. Τσικνοπούλλου, «Τὰ ἐλάσσονα τοῦ Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου», *Byzantion*, 39 (1969), 321-329. 330-335. 334-351 καὶ 352-360.

Θεωρούμε ιδιαίτερα εϋστοχη τήν παρατήρηση τῆς Θεοδωρίδης ὅτι εἶναι ἄστοχος ὁ προσδιορισμός Πρώτη, Δευτέρα καί Τρίτη μειζότερα Πανηγυρική, πού χρησιμοποιήθηκε ἀπό Ὑλληνες κυρίως ἐρευνητές. Τό βασικό σκεπτικό τῶν δύο ἐκδοτῶν τῆς Πανηγυρικῆς Α' εἶναι ὅτι «ἡ λέξη μειζότεραι τῆς Τυπικῆς Διαθήκης δέν εἶναι ἐπιθετικός προσδιορισμός τῆς λέξης πανηγυρικαί, ἀλλά τῆς λέξης βίβλοι πού προηγείται. Ἡ σύγκριση, δηλαδή, δέν γίνεται μέ κάποιες ἄλλες μικρότερες πανηγυρικές, ἀλλά μέ τίς βίβλους πού περιέχουν τά ὑπόλοιπα ἔργα τοῦ ἀγίου»²⁴.

Ἀπό τά τριάντα κείμενα τά εἴκοσι εἶναι ἐγκώμια ἢ ἐγκωμιστικοί λόγοι ἢ λόγοι μετ' ἐγκωμίων. Τά ὑπόλοιπα σχετίζονται μέ γιορτές πού τιμᾷ ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία (Λόγος στήν ἀρχή τῆς Ἰνδίκτου, στά ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, στήν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη) ἢ μέ ἀναμνήσεις γεγονότων. Πάντως τά κείμενα τῆς Πανηγυρικῆς δέν ἔχουν ἓνα καί μόνον ἀποδέκτη, οὔτε γράφτηκαν ἀποκλειστικά γιά μοναχοῦς. Ἐκφωνήθηκαν κατὰ καιροῦς σέ διάφορα ἀκροατήρια μοναχῶν καί λαϊκῶν, πρὸς ὅλες τίς τάξεις, τοῦ πληρώματος τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας. Ὡς ἐκ τούτου τά κείμενα τῆς Πανηγυρικῆς συντάχθηκαν σέ διαφορετικό χρόνο καί ὁ Ἅγιος ἢ γραφέας τους προχώρησε στή συγκρότηση τῆς συλλογῆς.

Ὁ Α' τόμος τῆς Πανηγυρικῆς περιέχει λόγους καί ἐγκώμια πού ἀναφέρονται σέ γιορτές τοῦ πρώτου τετραμήνου (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος) τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους. Περιέχει τριάντα κείμενα πού ἐπεκτείνονται σέ χρονικό διάστημα²⁵ ἀπό τό 1171/72, «Ἀνάμνησις περί σεισμῶν», μέχρι τό 1214, «Λόγος εἰς τό Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου». Ἡ Θεοδωρίδης καί ὁ Γιάγκου προσπαθοῦν μέ βάση τίς

24) Βλ. Α' Πανηγυρική, τόμ. Γ', σελ. 4-5.

25) Βλ. C. Galatariotou, *The making of a Saint*, σελ. 279-280. Ἀντίθετα ὁ Τσικνόπουλλος ὑποθέτει ὅτι ὁ Νεόφυτος ἀρχισε νά γράφει τοὺς λόγους τῆς Πανηγυρικῆς του ἀπό τό 1165 ἕως τό 1210, Κυπριακαί Σπουδαί, 22 (1958), 88-90.

έσωτερικές μαρτυρίες ή ένδειξεις να τεμηριώσουν χρονολογικά τὰ κείμενα τῆς Α΄ Πανηγυρικής ἀπό τό 1171/72 μέχρι τὰ πρῶτα χρόνια μετά τήν πτώση τῆς Πόλης στούς Φράγκους τό 1214²⁶.

(Συνεχίζεται)

26 Βλ. *Πανηγυρική Α΄*, τόμ. Α΄, σελ. 17-31.